

УДК 94(47)+323.311

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.149.7>

А. Лоза, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДВОРЯНСЬКІ ОПІКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ІСТОРІОГРАФІЯ ТА АКТОВІ ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ

Зроблено історіографічний та фрагментарний джерелознавчий аналіз дослідження дворянських опік Російської імперії. Визначено, що їх вивчення як окремого та повноцінного об'єкту не набуло широкої популярності серед історичних практик. Комплексні праці, котрі розглядали б дворянські опіки як самостійні об'єкти вивчення, є малочисельними. Водночас інформаційна потуга дослідження дворянських опік є значною та дає змогу доповнити уявлення істориків як про історію законодавства в сфері опіки, так і розширити прополографічний портрет дворянства в цілому.

Джерельна база, що розглядається в даній статті, – це актові джерела: "Установи для губерній Всеросійської Імперії", "Жалувана грамота дворянству" та "Повне зібрання законів Російської імперії". Їх вивчення дає можливість зрозуміти основні засади утворення та функціонування даних станових корпоративних органів, правове поле їх діяльності та зміни, що були реалізовані протягом усієї історії їхнього існування.

Ключові слова: історіографія, опіка, Російська імперія, дворяни, стан, контроль, джерела, захист, сироти.

Привілейованим станом та, водночас, одним із основних факторів стабільності Російської імперії протягом усього часу її існування були дворяни. Права та привілеї, які вони отримували від монарха, створювали умови для формування відносно замкненого кола, що існувало відповідно до особливих традиційних правил, а його становище регулювалось окремими законами та соціальними нормами. Дані механізми хоч і зазнавали змін, корегувались відповідно до вимог часу, проте елітарна сутність даного соціального прошарку залишалась незмінною до самого падіння імперії.

Інституційними опорами, що забезпечували привілейоване становище дворян та діяли на всій території імперії, були станові корпоративні органи та посади: губернські та повітові дворянські зібрання, почесне звання предводителя дворянства та, власне, дворянські опіки, які є нашим об'єктом вивчення. Їх дослідження дає змогу не лише прослідкувати історію створення, покладеного на них функціонального навантаження, організаційних змін, але й осягнути дотичні сфери соціальної історії. Наприклад, доповнити цілісне уявлення дослідників про становище дворян в Російській імперії, встановити їх соціальне, правове та економічне становище в розрізі декількох століть.

Попри хронологічну тривалість існування та широке коло компетенцій, що ними були наділені дворянські опіки, комплексні дослідження, які б мали своїм основним об'єктом саме дані станові органи, є швидше виключенням в історіографії. Загалом, історіографічну базу досліджень даної теми можна розділити на три умовні тематичні групи.

Перша з них – це переважно історичні та історико-правові праці, які цікавляться опіками з погляду виконання ними своєї соціальної функції. Автори розглядають їх як логічний етап розвитку законодавства у сфері опіки та піклування. До першого тематичного блоку відносимо, зокрема: студії Н. Рудого "Інститут опіки і піклування в Україні: історико-правове дослідження", О. Малишева "Деякі особливості опіки й піклування над неповнолітніми в Україні за доби Російської імперії", Г. Корогод "Опікунські установи і опікунське право в українських землях (XI–XIX ст.)".

Другий тематичний вектор – це монографії та статті, які цікавляться опіками лише як одним із станових корпоративних органів, поруч із дворянськими зібраннями та посадою предводителя дворянства. Даний блок досліджень репрезентовано наступними працями: О. Барвінок "Функціонування станових інституцій дворянства південно-західних губерній Російської імперії в кін. XIX – на поч. XX ст.", С. Корф "Дворянство та його станове управління за століття 1762–1855 pp.",

С. Першин "Станові установи в Росії в першій половині XIX століття".

Варто зауважити, що праці, які ми умовно зараховуємо до першої та другої тематичних групи, у сфері дослідження дворянських опік, мають одну негативну тенденцію – нівелювання сутнісного характеру даної інституції, її відмінності від інших станових органів на користь пошуку спільного, універсального. Таким чином, інформаційний потенціал дворянської опіки дещо знецінюється на фоні значно краще досліджених тем дворянських зібрань та посади предводителя дворянства.

Третій, наблизений до нашого дослідження, вектор передбачає розгляд дворянських опік як повноцінного, самостійного об'єкта вивчення. Такими працями вважаємо наступні: Ю. Константинова "Діяльність органів дворянської опіки у другій половині XIX – на поч. XX ст. (за матеріалами Державного архіву Херсонської області)", Є. Соловйова "Система піклування про дворянських дітей-сиріт в другій половині XIX в. (на матеріалах Сибірської губернії)", Н. Гончарова "Повне зібрання законів Російської імперії" як джерело дослідження дворянських опік Півдня України", Є. Вьюнник "Процедура і практика встановлення та зняття опіки в пореформений період для неповнолітніх дворян, що залишились без опіки батьків (на матеріалах Курської губернії)", І. Васильєва "Діяльність дворянських опік в Казанській та Сибірській губерніях у XVIII ст." На жаль, мусимо констатувати, що досліджень останнього виділеного нами історіографічного типу обмаль.

Пропонуємо розглянути праці даних тематичних груп вивчення дворянських опік дещо детальніше. І розпочнемо з першої історіографічної групи та монографії історика права Н. Рудого [11]. Увага автора сфокусована на дослідженні проблеми формування законодавства в сфері опіки та піклування на українських землях від найдавніших часів до 1939 р. Період, що є нашою сферою зацікавлень, висвітлено в третьому розділі, який має назву "Розвиток та формування інституту опіки і піклування на українських землях у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперії (XVIII – поч. XX ст.)" У даній праці Н. Рудий не виділяє той чи інший вид опіки чи піклування окремо, а розглядає їх цілісно, взявши за основу висвітлення теми хронологію розвитку явища опікунства як такого. Такий підхід дає змогу бачити еволюцію державної політики у сфері соціального захисту приватних інтересів сиріт за різних історичних періодів. Проте, з іншого боку, – нівелює становий підхід до розподілу спадку та виховання сиріт, що, безумовно, існував в Російській імперії. Цінними аспектами в зазначеній монографії є розгляд відмінностей, що існували в опікунській законо-

давчій традиції Чернігівської та Полтавської губерній, а також висновок автора про вдале поєднання старих українських норм інститутів опіки та піклування з новими – імперськими, що їх доповнювали та розширювали, забезпечуючи регулювання більш розгалуженого кола соціальних відносин.

Наступною працею першої тематичної групи є стаття О. Малишева [10]. Основну увагу автор приділяє місцю опіки та піклування над неповнолітніми в загальній системі права, а також дає загальну характеристику інститутів опіки та піклування над неповнолітніми, акцентуючи увагу на їх станових відмінностях та питаннях підвідомчих справ. Основу даної статті становлять відповідні законодавчі акти та архівні матеріали міських сирітських судів. О. Малишев влучно відзначає, що інститути опіки та піклування, будучи дотичними до багатьох засадничих категорій суспільного життя – приватної власності, сім'ї, родини, держави тощо – несли значний відбиток духу своєї епохи. Таким чином, розглядаючи правове поле імперії, дослідник цілком може висувати й гіпотези, що будуть стосуватись сфери соціальної історії.

Останньою розглянутою нами працею першого блоку буде стаття Г. Корогод "Опікунські установи і опікунське право в українських землях (XI-XIX ст.)" [7]. В ній у загальних рисах описується інституційна складова питання, а основна увага зосереджується на описі етапів створення, еволюції та повноважень, якими були наділені окремі органи опіки та піклування, що існували на українських землях в різні століття. Поняття опіки в статті розглядається в найширшому його тлумаченні і стосується не лише малолітніх та вдів, а усіх, хто знаходився під соціальним захистом держави: старих, хворих, людей з інвалідністю тощо. Подібно до зазначеної нами праці Н. Рудого, авторка звертає увагу на відмінності в правовому регулюванні спадкових та опікунських справ у Чернігівській та Полтавській губерніях і стверджує їх наближеність до норм Литовських статутів. Частина статті, яка присвячена саме дворянським опікам, описує історію створення, повноваження, що ними були наділені опіка та опікуни, а також самі деталі процедури переходу рухомого та нерухомого майна під управління останніх.

Розгляд другої історіографічної групи, дослідження якої розглядають опіки поряд з іншими становими корпоративними органами, розпочнемо зі статті О. Барвінок [1]. У ній окреслено коло питань, що стосуються функціонування дворянських виконавчих органів після січневого повстання 1863–1864 рр. Цінною є думка авторки щодо непорушності статусу опіки в часи, коли загальні станові привілеї дворян опинилися в неоднозначному становищі у зв'язку з трансформацією політико-правової реальності Російської імперії на рубежі XIX–XX ст. Також О. Барвінок зазначає, що кількість органів піклування на початку XX ст. все ж скоротилась унаслідок незадовільної якості виконання ними своїх обов'язків. Зауваження авторки дає можливість говорити про те, що дворянська опіка самим своїм первісним характером була відмінна від тих станових корпоративних органів, що забезпечували автономність стану і, тому, відповідно до характеру внутрішньої політики монархів, зазнавали змін кризь століття.

У праці С. Корф "Дворянство та його станове управління за століття 1762–1855 рр." [8], що була надрукована ще в 1906 р., комплексно розглядається становлення та еволюція різних станових органів дворянського стану. Серед них і дворянські опіки, яким присвячена відносно незначна частина другого розділу. У ньому дана інституція розглядається в розрізі її формування

та основних виконавчих функцій. Автор відображає дискусію щодо потреби створення дворянських опік як окремих виконавчих органів в імперії, повноваження, якими вони були наділені, посадовий склад, значення постаті предводителя дворянства в їх діяльності. Цінним є зауваження С. Корфа щодо причин впровадження деяких положень, що регулювали діяльність опік над малолітніми з погляду самого устрою дворянського життя, його морально-етичних законів.

Останньою працею другого виділеного нами тематичного блоку є дисертація С. Першина "Станові установи в Росії в першій половині XIX століття" [12]. Це комплексна праця, яка залучає широке коло джерел та спрямована на аналіз соціальної історії дворянського стану кризь призму створення, еволюції та характеру діяльності станових органів імперії. Дане дослідження виділяється своїм оригінальним висновком, в якому автор стверджує, що первинно засновані як засоби підтримки дворян, що опинились у важких життєвих обставинах, дворянські опіки перетворились на інструмент соціально-політичного та економічного контролю над представниками привілейованого стану. С. Першин відстоює думку про те, що створення даних станових корпоративних органів більше відповідало загальнодержавним інтересам, ніж вузько-становим. Акцентується увага й на тому, що функції дворянських опік в основному вирізнялись своєю сталістю та непорушністю протягом усієї історії їх існування. Особливо цікавим для нас є розмірковування автора щодо однієї з причин передачі маєтків у відання дворянських опік, а саме випадків виявлення порушення дворянином прийнятих норм етосу стану. С. Першин вважає, що часто предводителі дворянства приховували інформацію про недоцільну поведінку дворян, адже боялись, що в разі слідства можуть бути виявлені факти, які могли б скомпрометувати набагато більшу кількість осіб. І йдеться тут не про захист морального обличчя стану, швидше про персональні інтереси. Недоліками функціонування опік автор вважає небажання дворян обкладати себе зайвими обов'язками, а також малі розміри винагороди, яку мали виплачувати опікуну. І справді, заохочення було занадто незначним, щоб слугувати потужним матеріальним стимулом. Водночас автор позитивно оцінює діяльність дворянських опік у сфері врегулювання конфліктів між правлячим класом та кріпосними.

Як було зазначено на початку, третя виділена нами історіографічна група прикметна тим, що в якості основного об'єкту вивчення виокремлюються дворянські опіки. Прикладом може бути розвідка Ю. Константинової "Діяльність органів дворянської опіки у другій половині XIX – на початку XX ст. (за матеріалами Державного архіву Херсонської області)" [6]. Основний фокус авторка спрямовує на висвітлення діяльності органів дворянської опіки на базі документів, які зберігаються у Державному архіві Херсонської області. Окрім доцільно описаних операційних моментів встановлення опіки, цінним є й паралелі, які проводить дослідниця між очікуваннями, що були закладені в законодавчих постановках, та реальним станом їх реалізації. Зокрема йдеться про успадкування не лише майна, але й боргів покійного дворянина, причин скарг осіб, які перебували під опікою, на опікуна, відображення процесу зубожіння стану. Ю. Константинова відзначає, що саме дворянські опіки були тими органами, котрі в складних пореформених умовах взяли на себе обов'язки щодо збереження станових привілеїв осіб, що опинились у скрутному майновому становищі.

Джерелознавчою за своєю суттю працею, яку ми також зарахували саме до третього історіографічного

блоку, є стаття Н. Гончарової "Повне зібрання законів Російської імперії" як джерело дослідження дворянських опік Півдня України"[4]. Основний інтерес для авторки становить законодавча база, що була створена для регулювання діяльності дворянських опік, а також специфіка їх функціонування у південноукраїнських губерніях. Вартим уваги є зауваження про те, що канцелярія дворянських опік мала утримуватись за рахунок самих дворян, маєтки яких знаходились у місцевості, що перебувала під юрисдикцією даної опіки. А збір грошей для збільшення утримання канцелярії дворянської опіки мав проводитись на розсуд відповідного дворянському зібрання, так само як і збір на утримання канцелярії самих депутатських зборів та предводителя. Це дає дослідникам специфічний маркер для розуміння сутнісного характеру дворянських опік як інституції, створених з метою забезпечення майнових та станових інтересів дворянства. Дослідження саме "Повного зібрання законів Російської імперії" уможливило виокремлення тих законодавчих доповнень, що вносились як необхідні умови для коректного функціонування опік, а, отже, дає можливість розглядати дані дворянські корпоративні органи в історичній динаміці. Водночас, у висновках авторка влучно зазначає, що при роботі зі збіркою обов'язково треба враховувати її особливість як джерела, а саме те, що внаслідок відсутності єдиного поняття "закон" до ПЗЗ внесено значну кількість нормативних актів, які за своєю природою мали різну значимість і не завжди реалізовувались на практиці.

Працюючи російського історіографічного доробку, яку ми пропонуємо до розгляду, є стаття Є. Соловйової "Система піклування про дворянських дітей-сиріт в другій половині XIX в. (на матеріалах Симбірської губернії)" [14]. Авторка характеризує дворянське опіку як місцевий становий орган соціального спрямування. Особливу увагу Є. Соловйова звертає на категоризацію скарг, що потрапляли до окружного суду та стосувались різних аспектів діяльності дворянської опіки або опікунів. У даному разі йдеться й про опис термінів подачі таких скарг, їх суть та наслідки. У статті акцентована проблема збереження капіталу малолітніх при наявності фінансових маніпуляцій членів опік та опікунів із рухомим та нерухомим майном, що знаходилось під їхнім тимчасовим контролем, а також заходів, які вживались для мінімізації ризиків банкрутства малолітніх. Попри явні вияви махінацій та зловживань з боку уповноважених осіб, які описані в дослідженні, авторка статті все ж приходять до висновку, що в основному дворянські опіки справлялись зі своїми повноваженнями, зокрема, внаслідок їх контролю зі сторони органів губернского управління.

Серед праць російських дослідників привертає увагу стаття Є. Корчміної "Інститут дворянської опіки в Рязанській губернії в кінці XVIII – пер. пол. XIX ст." [9]. Варто зауважити, що дисертацією авторки є ширше дослідження усіх станових органів дворян під назвою "Дворянське станове управління в першій половині XIX ст.", проте, для нас цікавішою є стаття, в якій сфокусована увага саме на дворянській опіці як самостійному об'єкті вивчення. Базою вказаного дослідження стали неопубліковані архівні джерела: первинні матеріали, що стосувались взяття маєтків під контроль дворянської опіки, а також журнали засідань даного станового органу. Авторка акцентує увагу на тому, що дослідження опік в Російській імперії може стати джерелом інформації про майнове становище всіх категорій дворянства. Особливо цінними є наступні частини праці: перевірка реальності твердження щодо зменшення кількості маєтків, що опинялись під опікою після реформи 1861 р.; співвід-

ношення причин, за яких маєтки опинялись під опікою (порушення етосу стану, божевілья, втрата годувальника тощо); аналіз як діяльності, так і самого характеру інституту опікунів; встановлення взаємозв'язків та підлеглості опік у виконавчій вертикалі державної влади. Основною функцією дворянських опік Є. Корчміної вбачає саме виховання малолітніх сиріт-дворян із залученням представників місцевих дворянських корпорацій. Останні, що правда, самі не виявляли великого прагнення до такого способу демонстрації станової солідарності.

Передостанньою працею, яку ми розглянемо в історіографічному блоці, є стаття Є. Вьюнника "Процедура і практика встановлення та зняття опіки в пореформений період для неповнолітніх дворян, що залишились без опіки батьків (на матеріалах Курської губернії)" [3]. Значна увага в ній приділена трьом способам покликання до виконання опікунських обов'язків, а також опису умовного портрету ймовірного опікуна. Автор наводить важливе, з погляду розгляду етосу дворянського стану, уточнення про те, що опікунство не визнавалось обов'язковою суспільною повинністю, і тому відмова від нього не мала жодних правових наслідків. Виділяє Є. Вьюнник і практику "природної опіки", за якою опікуном над малолітніми та їхнім майном стає їх батько. В даному випадку йшлося про власність, яка була успадкована малолітніми напряму від матері та на яку вдівець не мав безумовного права. Зазначається й можливість того, що опікуном могла стати вдова, стороння заміжня або самотня жінка, що виключає гендерну дискримінацію.

Завершальною працею третього вектору дослідження, яку варто виділити, є стаття В. Васильєвої "Діяльність дворянських опік в Казанській та Симбірській губерніях у XVIII ст." [2]. Авторка пояснює протиріччя, які існують в трактуваннях істориками підзвітності опік, описує склад та особливості функціонування даного станового корпоративного органу, а також, спираючись на архівні матеріали, наводить приклади проблем, з якими останні зіштовхувались у своїй повсякденній діяльності. Також відзначимо оригінальні авторські висновки. Зокрема, на прикладі кадрового устрою опіки, В. Васильєва робить висновок про недостатню розгалуженість виконавчої та судової влади в тогочасній Російській імперії. Водночас, суперечливою видається думка авторки про те, що доказом ефективності діяльності дворянських опік є їх безперервне існування від часу заснування до 1917 року.

У другій, заключній частині даної статті ми розглянемо джерельний потенціал вивчення дворянських опік, а саме нормативно-правові акти, що стосуються утворення та основних аспектів функціонування дворянських станових органів.

Використання даної групи джерел створює можливість порівняння діяльності дворянських опік де-факто та де-юре, визначення як зразкового, з точки очікування держави, характеру названих станових органів, так і реалій виконання ними своїх обов'язків. Загалом, залучення саме актових документів прямої дії, націлених на вирішення не теоретичних, а практичних завдань, дозволяє поглянути на повсякдення опік та ті виклики, з якими вони зіштовхувались у своїй роботі.

Хронологічно першим джерелом, що змальовує для нас первинну картину утворення даних інституцій, є "Установи для губерній Всеросійської Імперії" 1775 р. [15], в яких було закладено умови створення опік та окреслено основні правила та механізми їх функціонування. У даному документі, зокрема, чітко зазначені умови передання певної справи у відання дворянської опіки, правила призначення опікуна та вимоги, що до нього

висуваються, процедури опису маєтку, механізми контролю та звітності над діяльністю як опікуна, так і чиновників дворянської опіки. Саме це джерело є для нас базовим при розгляді не лише питань запровадження, але й еволюції опік від першопочаткових очікувань до власне реалізації встановлених інструкцій на практиці.

Другим за часовими рамками актовим джерелом, в якому також згадуються опіки, є так звана "Жалувана грамота дворянству" 1785 р. [5]. Опікам у ній присвячується лише три статті: 59, 60 і 61. За своєю суттю вони дублюють положення "Установ для губерній Всеросійської Імперії". Проте, цікавим у даному разі є те, що згадка про них розміщена саме в законодавчому акті, який завершував процес оформлення дворянства як привілейованого стану імперії. Це дає нам можливість розглядати опіки як один із інструментів процесу юридичного затвердження "елітизації".

Основним найбільш інформативним джерелом даної групи є "Повне зібрання законів Російської імперії" [13]. Багатотомна збірка доводить, що законодавчі акти мають потужний інформаційний потенціал для дослідження тем, що стосуються дворянських станових органів, оскільки саме ними закладається правова основа для подальшої реалізації державної політики в даній сфері. Разом із тим, розглядаючи норми, вміщені в збірнику, та зіставляючи їх з джерелами, ми можемо виокремити певні особливості, зокрема, деяку казуальність законодавства, що стосувалось дворянських опік, адже постійні уточнення відбувалися відповідно до тих кейсів, які виникали під час розгляду окремих справ, та в наступному ставали загальноприйнятими нормами.

Загалом, основна увага в зібранні зосереджена на функціональному аспекті даних інституцій, а саме:

- процесі створення та подальшої видозміни опік;
- врегулюванні порядку їх підпорядкування та підзвітності іншим імперським органам;
- визначенні меж компетенцій та повноважень даних органів;
- окресленні повноважень опікунів;
- порядку встановлення та реалізації управління майном та справами померлих дворян тощо.

Безперечно, використовуючи вміщені в "Повному зібранні законів Російської імперії" документальні матеріали, слід враховувати те, що не всі вони за своїм характером та призначенням можуть бути віднесені до законів, а є різними за змістом та формою актами: укази, статuti, маніфести, грамоти тощо. Деякі з них діяли не лише на загальнодержавному, але й місцевому рівнях. Даний характер зібрання подекуди ставить під питання можливість широких узагальнень, або, навпаки, допомагає встановити казуальність законодавства в опікунській справі. Окрім цього, зважаючи на відомі недбалості самих дворянських опік у сфері виконання приписів та, водночас, не забуваючи про загальні проблеми співвідношення між прийнятим та реалізованим у законодавчій сфері, дослідник, що використовує дані документальні свідчення для опису реальної йому соціальної дійсності, має безперечно доповнювати їх та перевіряти, послуговуючись архівними джерелами.

Отже, комплексне дослідження дворянських опік як окремого повноцінного об'єкту вивчення не є поширеною історіографічною практикою. Праці, які стосуються їх діяльності, умовно діляться на три групи. Перша з них розглядає дворянські опіки як інституції, що мали своїм основним обов'язком соціальну функцію піклування над сиротами та, видозмінивши її, продовжили правову традицію минулих століть. Друга історіографічна група ставить опіки в один ряд з іншими становими корпоративними дворянськими органами, оцінюючи їх

як такі, що мали забезпечувати майнові та станові інтереси дворян. Нарешті третій вектор дослідження розглядає опіки як самостійний об'єкт вивчення. Водночас, в останній з описаних історіографічних груп помітним є зосередження на локальності, тобто вивченні окремих територіальних опік, а також акцентування уваги на ті чи інші сфери їх функціонування на протязі комплексності, вивчення дворянських опік як явища соціальної історії. Щодо джерельної бази досліджень, то в статті були розглянуті актові джерела, які створювали необхідне правове поле діяльності опік. Їх вивчення є безумовно необхідним, адже завдяки цьому створюється можливість прослідкувати упродовж століть законодавчі видозміни діяльності даного станового органу.

Варто зауважити, що вивчення дворянських опік надає потенційну можливість доторкнутися до тем соціальної історії та, подекуди, доповнити просопографічний портрет дворянства Російської імперії.

Список використаних джерел

1. Барвінок О. Функціонування станових інституцій дворянства південно-західних губерній Російської імперії в кінці XIX – на початку XX ст. / О. Барвінок // Київські історичні студії. – 2016. – № 2. – С. 125-133.
2. Васильєва І.В. Деятельность дворянских опеков в Казанской и Симбирской губерниях в XVIII веке [Електронний ресурс] / Васильєва І.В. // Вестник Чувашского университета. – 2007. – №1. – С.3-10. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-dvoryanskih-opekov-v-kazanskoj-i-simbirskoj-guberniyah-v-xviii-veke/viewer>
3. Вьюнник Е.П. Процедура и практика установления и снятия опеки в пореформенный период для несовершеннолетних дворян, оставшихся без попечения родителей (на материалах Курской губернии) [Електронний ресурс] / Е.П. Вьюнник // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. – 2011. – №9. – С.119-125. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsedura-i-praktika-ustanovleniya-i-snyatiya-opeki-v-poreformennyj-period-dlya-nesovershennoletnih-dvoryan-ostavshih-sya-bez/viewer>
4. Гончарова Н.О. "Повне зібрання законів Російської імперії" як джерело дослідження дворянських опік Півдня України / Гончарова Н.О. // Гуманітарний журнал. – 2014. – №3-4. – С.29-35. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2014_3-4_6
5. Грамота на права, вольности и преимущества благородного российского дворянства [Електронний ресурс] // Российское законодательство X-XX вв.: в 9 т. – Т.5. Законодательство периода расцвета абсолютизма / Отв.ред. Е.И. Индова. – Москва: Юридическая литература, 1987. – Режим доступу: http://www.hist.msu.ru/ER/etext/dv_gram.htm
6. Константинова Ю. Діяльність органів дворянської опіки у другій половині XIX – на початку XX ст. (за матеріалами Державного архіву Херсонської області) [Електронний ресурс] / Ю.В. Константинова // Історичні і політологічні дослідження. – 2010. – №1-2. – С.105-111. – Режим доступу: <http://politics.ellib.org.ua/pages-4912.html>
7. Корогод Г.І. Опікунські установи і опікунське право в українських землях (XI-XIX ст.) [Електронний ресурс] / Г.І. Корогод // Сумська старовина. – 2016. – №48. – С.50-58. – Режим доступу: <https://cut.ly/DtKrm38>
8. Корф С.А. Дворянство и его сословное управление за столетие 1762–1855 [Електронний ресурс] / С.А. Корф. – Санкт-Петербург, 1906. – 720 с. – Режим доступу: <http://elib.shpl.ru/r/nodes/14541-korf-s-a-dvoryanstvo-i-ego-soslovnoe-upravlenie-za-stoletie-1762-1855-godov-spb-1906>
9. Корчмина Е.С. Институт дворянской опеки в Рязанской губернии в конце XVIII – первой половине XIX века [Електронний ресурс] / Е.С. Корчмина // Труды Исторического факультета Санкт-Петербургского университета. – 2012. – №9. – С.7-13. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-dvoryanskoj-opeki-v-ryazanskoj-gubernii-v-kontse-xviii-pervoy-polovine-xix-veka>
10. Малишев О. О. Деякі особливості опіки і піклування над неповнолітніми в Україні за доби Російської імперії / О. О. Малишев // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2011. – Вип. 1. – С.31-45.
11. Рудий Н. Інститут опіки і піклування в Україні історико-правове дослідження: монографія / Назар Рудий. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 216 с.
12. Беспалов С.В. Першин С.В. Сословные учреждения в России в первой половине XIX века (по материалам дворянских и городских обществ средневоложских губерний). – Саранск: Издат. центр ИСИ МГУ им. Н.П. Огарева, 2010. – 316 с. [Електронний ресурс] / С.В. Беспалов // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 5: История. Реферативный журнал. – 2011. – №2. – С.57-63. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/2011-02-012-pershins-v-soslovnyye-uchrezhdeniya-v-rossii-v-pervoy-polovine-hih-veka-po-materialam-dvoryanskih-i-gorodskih-obschestv>
13. Полное собрание законов Российской империи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nlr.ru/e-res/law_r/content.html
14. Соловьєва Е.А Система призрения дворянских детей-сирот во второй половине XIX в. (на материалах Симбирской губернии) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nlr.ru/e-res/law_r/content.html

ронний ресурс] / Соловьева Е.А. // Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. – Вып.8(50). Часть 1. – С. 158-160. DOI: 10.18454/IRJ.2016.50.222

15. Учреждения для управления губерний Всероссийской Империи. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://runivers.ru/lib/book6866/187015/>

References

1. Barvinok, O. (2016). Functioning of nobility class institution in south-west provinces of the Russian Empire in the late 19th – early 20th century. *Kyiv Historical Studies*, 2, 125-133. [In Ukrainian].
2. Vasilieva, I. (2007). Activities of noble custodies in the Kazan and Simbirsk provinces in the XVIII century. *Chuvash University Bulletin*, 1, 3-10. <https://cyberleninka.ru/article/n/deyatelnost-dvoryanskih-opek-v-kazanskoj-i-simbirskoj-guberniyah-v-xviii-veke/viewer> [In Russian].
3. Vyunnyk, E. (2011). Procedure and practice of the guardianships' establishment and removal during post-reform period for minor noblemen without parental support (on materials of Kursk province). *Belgorod State University Scientific Bulletin. History, Political Science, Economics, Information technologies*, 9, 119-125. <https://cyberleninka.ru/article/n/protsedura-i-praktika-ustanovleniya-i-snyatiya-opeki-v-poreformennyj-period-dlya-nesovershennoletnih-dvoryan-ostavshih-sya-bez/viewer> [In Russian].
4. Goncharova, N. (2014). "Complete collection of laws of the Russian Empire" as a source of research on the noble custodies of the South of Ukraine. *Humanities Journal*, 3-4, 29-35. http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumj_2014_3-4_6 [In Ukrainian].
5. Charter for the Rights, Freedoms, and Privileges of the Noble Russian Gentry. In E. Indova (Ed.), *Russian legislation of the X-XX centuries* (Vol. 5. Legislation of the heyday of absolutism). Moscow: Legal literature. http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/dv_gram.htm [In Russian].
6. Konstantinova, Y. (2010). Activities of the bodies of noble custodies in the second half of the XIX – early XX centuries (according to the materials of the state archive of the Kherson region). *Historical and Political research*, 1-2, 105-111. <http://politics.ellib.org.ua/pages-4912.html>. [In Ukrainian].

7. Korogod, G. (2016). Guardianship institutions and guardianship law in the Ukrainian lands XI-XIX. *Sumy antiquity*, 48, 50-58. <https://cutt.ly/DtKrm38> [In Ukrainian].

8. Korf, S. (1906). *The Nobility and its Class Administration for the Century 1762–1855*. Sankt-Petersburg. <http://elib.shpl.ru/nodes/14541-korf-sa-dvoryanstvo-i-ego-soslovnnoe-upravlenie-za-stoletie-1762-1855-godov-spb-1906>. [In Russian].

9. Korchmina, E. (2012). The institute of the noble guardianship in the Ryazan province in the end of the 18th – first half of the 19th centuries. *Proceedings of the Faculty of History, Saint Petersburg University*, 9, 7-13. <https://cyberleninka.ru/article/n/institut-dvoryanskoy-opeki-v-ryazanskoy-gubernii-v-kontse-xviii-pervoy-half-xix-century>. [In Russian].

10. Malyshev, O. (2011). Some features of guardianship and care of minors in Ukraine during the Russian Empire. *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E. Didorenko*, 1, 31-45. [In Ukrainian].

11. Rudy, N. (2012). *Institute of guardianship and care in Ukraine historical and legal research*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. [In Ukrainian].

12. Bespalov, S. (2011). Pershin S. Estates institutions in Russia in the first half of the XIX century: based on materials of noble and urban societies of the Middle Volga provinces [Monograph]. *Social and Human Sciences. Home and foreign literature. Series 5: History. Abstract journal*, 2, 57-63. <https://cyberleninka.ru/article/n/2011-02-012-pershin-sv-soslovnnye-uchrezhdeniya-v-rossii-v-pervoy-polovine-hih-veka-po-materialam-dvoryanskih-i-gorodskih-obschestv>. [In Russian].

13. Complete collection of laws of the Russian Empire http://nlr.ru/e-res/law_r/content.html. [In Russian].

14. Solovieva, E. (2016). System of contempt of noble orphan children in the second half of the 19th century (on materials of the Simbirsk province). *International Research Journal*, 8(50), part 1, 158-160. DOI: 10.18454/IRJ.2016.50.222. [In Russian].

15. Establishment for the Provinces of the Russian Empire. <https://runivers.ru/lib/book6866/187015/> [In Russian].

Надійшла до редколегії 30.03.21

A. Loza, Phd Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

NOBLE CUSTODIES OF THE RUSSIAN EMPIRE: HISTORIOGRAPHY AND ACT SOURCES OF STUDY

The article presents historiographical and partial source analysis of the study of the Russian Empire noble custodies. It is determined that the study of custodies as a separate and full-fledged object has not gained wide popularity among historical practices. Works on noble custodies, or related to their study, are divided into three conditional thematic groups. In the first one, custodies are seen as a manifestation of the development of empire law in the field of guardianship and custody. In the second group custodies are treated with other corporate institutions: the gentry assembly and the position of marshal of nobility as one of institution that provided the estates and material rights and privileges of the nobility. The last group of studies has a noble custody as sole object of study and treat it from the different views: through the prism of the autonomy of the nobility, as another executive body of the branched bureaucratic system of the Russian Empire, or as a institution that was founded to help representatives of nobility and, on the other hand, to control them. It is worth noting the fact that complex works that would consider the noble custodies as an independent object are not common. At the same time, the informational power of the study of the noble custodies makes it possible to expand historians' knowledge about the history of the legislation in the field of guardianship, and to expand the prosopographic portrait of the nobility as a whole.

The source bases of this article are: "Establishment for the Provinces of the Russian Empire", "Charter to the Nobility" and "Complete Collection of Laws of the Russian Empire". Their study makes it possible to understand the basic principles of formation and functioning of these corporate institutions, the legal field of their activities and the changes that have been made in their functioning throughout the history of their existence.

Keywords: historiography, noble custody, Russian Empire, nobles, condition, control, sources, protection, orphans.

УДК 94(8).327

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.149.8>

Н. Луценко, асп.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7552-6504>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

РОЗВИТОК "ОСОБЛИВИХ ВІДНОСИН" США ТА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЗА АДМІНІСТРАЦІЇ ДОНАЛЬДА ТРАМПА (2017-2021)

Проаналізовано розвиток американсько-британських відносин у період президентства Дональда Трампа. З'ясовано, що "особливі відносини" між США та Великою Британією витримали низку зовнішньополітичних викликів, серед яких Брекзит та критика дій британського уряду американським президентом. Утім, між державами незмінно продовжується співпраця у військовій та розвідувальній сфері. США та Велика Британія залишаються головними економічними партнерами. Акцентовано на важливості офіційних візитів Дональда Трампа до Великої Британії як традиційної дії американських президентів.

Ключові слова: США, Велика Британія, "особливі відносини", історія міжнародних відносин, Дональд Трамп, Тереза Мей, Борис Джонсон.

Постановка проблеми. На сучасній міжнародній політичній арені відносини між Сполученими Штатами та Великою Британією зберігають за собою статус визначальних, таких, що впливають на ситуацію у всьому світі. Даний термін утвердився в історичній науці як унікальний і такий, що слугує для позначення відносин

саме між США та Великою Британією. Науковий інтерес до проблематики зносин між двома країнами не зникає з ХХ ст. і досі є актуальним з огляду на політичну, економічну та військову потугу цих держав. У 2016 році Велика Британія прийняла рішення вийти з Європейського Союзу, а в США відбулися президентські вибори,